

**UNIVERSITATEA „NICOLAE TITULESCU”
FACULTATEA DE DREPT**

TEZĂ DE DOCTORAT

REZUMAT

**Conducător științific,
Prof. univ. dr. LIVIU STĂNCIULESCU**

**Doctorand,
GALAN GEORGETA**

București

2011

Drepturile succesoriale ale soțului supraviețuitor

Într-un prim capitol autoarea și-a propus să examineze problemele cele mai generale ale temei analizând *regulile generale privind moștenirea, felurile moștenirii, caracterele juridice ale transmisiunii succesoriale, deschiderea moștenirii, condiții necesare pentru existența dreptului de moștenirea al soțului supraviețuitor, condițiile speciale ale moștenirii legale, principiile generale ale devoluțiunii legale, reprezentarea succesorală și în final reguli speciale aplicabile diferitelor categorii de moștenitori legali.*

În viziunea autoarei *moștenirea* este garantată prin dispozițiile art. 46 din Constituția României. Cele mai importante reglementări sunt cuprinse în Codul civil, Cartea a III-a, intitulată „Despre diferitele moduri prin care se dobândește proprietatea”, Titlul I „Despre succesiuni” (art. 650-799) și Titlul II „Despre donațiuni între vii și despre testamente” (art. 800-941)¹.

Reglementări importante cuprinde și Legea nr. 319/1944 pentru dreptul de moștenire al soțului supraviețuitor². Alte acte normative cuprind dispoziții incidente în materie (de exemplu, Legea nr. 18/1991 a fondului funciar³, Legea nr. 112/1995 pentru reglementarea situației juridice a unor imobile cu destinația de locuințe, trecute în proprietatea statului⁴, Legea nr. 10/2001 privind regimul juridic al unor imobile preluate în mod abuziv în perioada 6 martie 1945 - 22 decembrie 1989⁵ etc.). Articolul 650 C. civ. prevede că „succesiunea se deferă sau prin lege, sau după voința omului, prin testament”⁶.

În consecință, după izvorul vocației succesoriale a celor care dobândesc patrimoniul defunctului, moștenirea este (în principiu) de două feluri: *legală* și *testamentară*.

¹ Începând cu data de 1 octombrie 2011 intră în vigoare noul Cod civil, adoptat prin Legea nr. 287/2009, republicată în M. Of. nr. 505 din 15 iulie 2011, în temeiul art. 218 din Legea nr. 71/2011 de punere în aplicare (M. Of. nr. 409 din 10 iunie 2011). Dispozițiile privind moștenirea sunt cuprinse în Cartea a IV-a, intitulată „Despre moștenire și liberalități” (art. 953-1163 noul C. civ.).

² Publicată în M. Of. nr. 133 din 10 iunie 1944. Facem precizarea că, de la 1 octombrie 2011, data intrării în vigoare a noului Cod civil, Legea nr. 314/1994 va fi abrogată, potrivit art. 230 lit. j) din Legea nr. 71/2011.

³ Republicată în M. Of. nr. 1 din 5 ianuarie 1998.

⁴ Publicată în M. Of. nr. 177 din 8 august 1995.

⁵ Republicată în M. Of. nr. 798 din 2 septembrie 2005.

⁶ A se vedea Fr. Deak, Fr. Deak, *Tratat de drept succesoral*, ed. a 2-a, actualizată și completată, Edit. Universul Juridic, București, 2002, p. 7.

Moștenirea este legală când transmisiunea *mortis causa* a patrimoniului succesoral are loc în temeiul legii (la persoanele, în ordinea și în cotele determinate de lege)⁷ și intervine, de regulă, numai în cazul în care cel care lasă moștenirea nu a dispus în timpul vieții de averea sa prin testament⁸.

Ea poate interveni însă, ca excepție, în cazul în care a fost lăsat testament, dar acesta nu cuprinde legate, ci alte dispoziții de ultimă voință (de exemplu, desemnarea unui executor testamentar, recunoașterea unui copil din afara căsătoriei, dispoziții cu privire la funeralii etc.).

Moștenirea poate fi legală și în cazul în care testamentul cuprinde *exheredări* (dezmoșteniri), prin care o parte dintre moștenitori sunt înlăturați de la moștenire (fără ca testamentul să cuprindă legate în favoarea altor persoane), situație în care la moștenire vor fi chemați ceilalți moștenitori legali (nedezmășteniți), ce vor împărți între ei întreaga masă succesorală⁹. Totuși, dacă cel înlăturat este *moștenitor rezervatar*, el va culege o parte din moștenire împotriva voinței testatorului, în calitate de moștenitor legal rezervatar.

Persoanele care dobândesc patrimoniul lui *de cuius* în temeiul legii sunt moștenitori universali (cu vocație la întregul patrimoniu succesoral) și se numesc „moștenitori”, „succesori” sau „erezi”¹⁰.

Așa cum s-a menționat în literatura de specialitate, moștenirea legală mai este cunoscută și sub denumirea de succesiune *ab intestat* (când defunctul nu a lăsat testament *ab intestato mori*¹¹ și deci transmiterea acesteia se va face după regulile legale).

De menționat că termenul de moștenire *ab intestat* nu mai păstrează semnificația și nici dimensiunea din dreptul roman, care a consacrat-o (în sensul că în dreptul nostru nu mai constituie o excepție)¹².

⁷ Moștenirea legală este, „după spiritul Codului civil, *modul de transmitere cel mai natural* al patrimoniului unui defunct”; a se vedea C. Hamangiu, I. Rosetti-Bălănescu, Al. Băicoianu, *Tratat de drept civil român*, vol. III, Edit. All, București, 1998, p. 364.

⁸ „Moștenirea reglementată de lege este un efect al raporturilor de familie”; a se vedea M.B. Cantacuzino, *op. cit.*, p. 204-205.

⁹ A se vedea L. Stănciulescu, *Drept civil. Contracte și succesiuni*, ed. a 4-a revăzută și actualizată, Edit. Hamangiu, București, 2008, p. 381.

¹⁰ A se vedea Fr. Deak, Fr. Deak, *Tratat de drept succesoral*, ed. a 2-a, actualizată și completată, Edit. Universul Juridic, București, 2002, p. 8.

¹¹ A se vedea D. Alexandresco, *Principiile dreptului civil român*, vol. II, București, 1926, p. 16 și urm.; M. Eliescu, *Moștenirea și devoluțiunea ei în dreptul R.S.R.*, Edit. Academiei, București, 1966, p. 19 (citată în continuare *Moștenirea...*), p. 20.

¹² În doctrină s-a apreciat că, alături de succesiunea legală „de drept comun”, există și o „succesiune legală *extraordinară și anormală*” (de pildă, bunurile prevăzute de art. 5 din Legea nr. 319/1944 se transmit pe cale succesorală după alte reguli decât cele obișnuite); a se vedea D. Chirică, *Drept civil. Succesiuni și testamente*, Edit. Rosetti, București, 2003, p. 31.

În literatura de specialitate s-a exprimat și punctul de vedere conform căruia, cel puțin din punct de vedere teoretic, succesiunea poate fi și contractuală¹³ sau convențională în cazul donației de bunuri viitoare, prin care una dintre părțile contractante promite că va lăsa la moartea sa celeilalte părți, numită instituit, toată moștenirea, o fracțiune din ea sau bunuri determinate¹⁴. În acest caz, donația produce efecte la moartea donatorului și este întotdeauna revocabilă (art. 821 din C. civ.).

Noțiunea de moștenire legală *nu se confundă cu devoluțiunea legală a moștenirii*, care reprezintă *determinarea persoanelor* chemate în temeiul legii să moștenească patrimoniul persoanei fizice decedate¹⁵.

Așa cum s-a arătat, moștenirea legală poate coexista cu cea testamentară dacă defunctul a dispus prin testament numai de o parte a moștenirii sale (sau a dispus de întreaga moștenire, dar există moștenitori rezervatari), situație în care o parte din moștenire se va transmite după voința testatorului, iar cealaltă după regulile moștenirii legale.

Moștenirea este testamentară în cazul în care transmiterea patrimoniului succesoral (sau o parte a acestuia) are loc în temeiul voinței celui care lasă moștenirea, manifestată prin testament¹⁶.

Persoanele desemnate de testator să culeagă moștenirea se numesc *legatari* sau *moștenitori testamentari*.

Noțiunea de „legat” nu este sinonimă cu cea de „testament”, deoarece, pe lângă legate, testamentul mai cuprinde și alte manifestări de ultimă voință ale defunctului: sarcini impuse legatarilor, exheredări, desemnarea unui executor testamentar, un partaj de ascendent, revocarea dispozițiilor dintr-un testament anterior¹⁷.

Acest capitol se incheie cu o ampla prezentare a regulilor speciale aplicabile diferitelor categorii de moștenitori legali referitoare la împărțea moștenirii legale.

Un loc important îl ocupă în această ordine de idei și expunerea drepturilor statului asupra moștenirii vacante.

¹³ A se vedea M. Eliescu, *Moștenirea...*, p. 20.

¹⁴ A se vedea I. Dogaru, V. Stănescu, M.M. Soreață, *Bazele dreptului civil. Vol. V. Succesiuni*, Edit. C.H. Beck, București, 2009, *op. cit.*, p. 9.

¹⁵ A se vedea M. Eliescu, *Moștenirea...*, p. 83.

¹⁶ A se vedea Fr. Deak, *Tratat de drept succesoral*, ed. a 2-a, actualizată și completată, Edit. Universul Juridic, București, 2002, p. 8.

¹⁷ A se vedea D. Chirică, *Drept civil. Succesiuni*, Edit. Lumina Lex, București, 1996, p. 72-73; I. Turculeanu, *Dreptul de opțiune succesorală*, Edit. Sitech, Craiova, 1999, p. 96.

În literatura juridică¹⁸ s-a născut o controversă privitoare la natura juridică a dreptului statului asupra moștenirii rămase vacante:

a) într-o primă opinie¹⁹, statul culege bunurile moștenirii vacante în temeiul dreptului de suveranitate, după cum culege orice bun fără stăpân de pe teritoriul său;

b) potrivit celei de-a doua opinii, ce aparține majorității doctrinei²⁰ și practicii judiciare²¹, statul dobândește succesiunea în baza unui drept de moștenire legală, teză pe care o împărtășim și noi, din următoarele motive:

– în primul rând, statul, ca orice alt moștenitor neregulat, este obligat să solicite punerea în posesie, întrucât nu este un moștenitor sezinar. Așadar, această obligație a statului contravine ideii de exercitare a unui drept de suveranitate, deoarece în această situație nu ar mai fi nevoie de punerea în posesie²²;

– în al doilea rând, statul nu se deosebește de ceilalți moștenitori ordinari.

În capitolul al II-lea al tezei autoarea analizează pe larg importanța dreptului de moștenire al soțului supraviețuitor ca și condițiile dreptului de moștenire al soțului supraviețuitor, obiectul central și preocuparea fundamentală a tezei. În această parte, autoarea examinează profund și documentat condițiile dreptului la moștenire al soțului supraviețuitor.

Astfel, pentru a putea moșteni²³, soțul supraviețuitor, fiind unul dintre moștenitorii legali²⁴, trebuie să îndeplinească condițiile generale cerute de lege²⁵ atât pentru moștenirea legală, cât și pentru cea testamentară²⁶ (*să aibă capacitate și vocație succesorală*²⁷, *să nu fie nedemn*²⁸), la fel ca oricare alt succesori *ab intestat*²⁹, dar și o *condiție specială*³⁰, și anume *să aibă calitatea de soț* la data deschiderii moștenirii³¹.

¹⁸ A se vedea I. Dogaru (coord.), *op. cit.*, p. 124.

¹⁹ A se vedea M. Eliescu., *Moștenirea...*, p. 146-148.

²⁰ A se vedea C. Hamangiu, I. Rosetti-Bălănescu, Al. Băicoianu, *op. cit.*, vol. III, p. 413; Fr. Deak, *op. cit.*, p. 156.

²¹ A se vedea Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 422/1982, în Repertoriu IV, p. 122.

²² A se vedea I. Dogaru (coord.), *op. cit.*, p. 124.

²³ În doctrina civilă, *moștenirea* a fost definită ca reprezentând transmiterea patrimoniului unei persoane fizice decedate către una sau mai multe persoane în viață (persoane fizice, juridice sau statul). A se vedea Fr. Deak, *op. cit.*, 2002, p. 5; L. Stănculescu, *Drept civil. Contracte speciale. Succesiuni*, Edit. All Beck, București, 2002, p. 351.

²⁴ I. Genoiu, *The Vocation of Inheritance in the New Romanian Civil Code*, în volumul *Dreptul și legitimitatea*, Târgoviște, 4-5 iunie 2010, Edit. Prouniversitaria, p. 5-9.

²⁵ A se vedea D. Macovei, *op. cit.*, 1993, p. 53.

²⁶ A se vedea L. Stănculescu, *op. cit.*, 1996, p. 74.

²⁷ Capacitatea și vocația succesorală sunt condiții *nu numai* generale, dar și pozitive.

²⁸ *Nevrednicia succesorală, exheredarea și revocarea judecătorească a legatelor pentru ingratitude*, așadar condițiile particulare, sunt și negative, echivalentul *nedemnității* pentru moștenirea testamentară. A se vedea B. Pătrașcu, *Despre condițiile cerute pentru a moșteni. Aspecte teoretice și practice*, în S.D.R. nr. 3-4/2002, p. 309; I. Zinveliu, *op. cit.*, p. 15.

Sub aspect terminologic³², legiuitorul numește aceste condiții *calități* și le reglementează în art. 654-658 C. civ.³³

În literatura juridică³⁴ mai este folosită denumirea de *cerințe legale* pentru a putea moșteni. Aceasta este, într-o anumită măsură, imprecisă, căci ar putea însemna fie *cerințele impuse de lege* pentru a fi moștenitor (ar însemna că este vorba de toate condițiile dreptului de moștenire, atât generale, dar și cele speciale), fie cerințele pentru a succede *în temeiul legii* (ar privi numai moștenitorii *ab intestat*).

Capitolul al III-lea al tezei abordate cuprinde o amplă expunere a datelor istorice referitoare la drepturile soțului supraviețuitor și a ideilor exprimate de filosofi și juriști de-a lungul timpului asupra *drepturilor succesoriale ale soțului supraviețuitor*.

O atenție aparte acordă autoarea documentelor internaționale care au consacrat necesitatea ocrotirii drepturilor succesoriale ale sotului supraviețuitor. Interesantă este prezentarea vechiului drept românesc și a dispozițiilor constituționale începând cu Constituția din 1866 și până la Constituția actuală.

În capitolul al IV-lea al tezei cuprinde o amplă expunere de drept comparat, autoarea prezentând documentat modul de reglementare a ocrotirii drepturilor succesoriale ale soțului supraviețuitor în legislația franceză, spaniolă, belgiană, italiană, germană, britanică, japoneza, elveționa, grec și din Republica Moldova.

În capitolul V al lucrării autoarea analizează drepturile la moștenire ale soțului supraviețuitor în temeiul Legii nr. 319/1944, referindu-se la *aspectele generale ale dreptului la moștenire al soțului supraviețuitor, la dreptul de moștenire al soțului supraviețuitor în cazul comunității de bunuri cât și la numerarea drepturilor succesoriale ale soțului supraviețuitor*.

Se știe că, actul normativ care a restructurat în mod fundamental dreptul la moștenire al soțului în viață este Legea nr. 319 din 10 iunie 1944, care a abrogat implicit dispozițiile din Codul civil referitoare la *sucesiunea soțului supraviețuitor*³⁵ (art. 679 și art. 681-684), înlăturând prevederile dezavantajoase și nedrepte³⁶ ce priveau moștenirea soțului

²⁹ A se vedea D. Ciobanu, I. Ivescu, I. Mitrofan, *op. cit.*, p. 6.

³⁰ A se vedea Fr. Deak, *op. cit.*, 2002, p. 100.

³¹ A se vedea L. Stănculescu, *op. cit.*, 1996, p. 75; G. Boroi, L. Stănculescu, *op. cit.*, p. 500.

³² Art. 679 C. civ. prevedea astfel: „Când defunctul nu are nici rude în gradul succesibil, nici copii naturali, bunurile succesiunii trec la soțul în viață nedespărțit”; textul a fost implicit modificat prin dispozițiile Legii nr. 319/1944 pentru dreptul de moștenire al soțului supraviețuitor.

³³ A se vedea I. Dogaru (coord.), *op. cit.*, p. 36.

³⁴ A se vedea M. Eliescu, *Moștenirea...*, p. 65.

³⁵ A se vedea L. Stănculescu, *op. cit.*, 1996, p. 74; Fl. Ciutacu, *op. cit.*, p. 345.

³⁶ A se vedea D. Macovei, *op. cit.*, 1993, p. 52.

supraviețuitor și încercând, prin dispozițiile sale, să se adapteze la condițiile vieții sociale în etapa actuală.

Astfel, îmbunătățirea situației soțului supraviețuitor poate fi privită în trei direcții principale.

În primul rând, prin art. 1 din lege i se recunoaște soțului un drept de moștenire în concurs cu oricare rudă a defunctului, indiferent din ce clasă succesorală ar face ea parte.

În al doilea rând, calitatea de moștenitor legal a soțului supraviețuitor este substanțial îmbunătățită prin dobândirea statutului de moștenitor regulat. Drepturile sale succesoriale dobândesc cele mai multe dintre caracterele juridice pe care le au numai drepturile celor mai apropiate rude în grad succesibil ale lui *de cuius*: descendenții. Astfel, la fel ca aceștia, soțul supraviețuitor este protejat împotriva liberalităților excesive – *inter vivos* ori *mortis causa*³⁷ – făcute de defunct, prin recunoașterea, în ceea ce-l privește, a unui drept la rezervă. Apoi, la fel ca descendenții și în concurs cu aceștia, soțul supraviețuitor datorează raportul donațiilor, dar este de asemenea îndreptățit să beneficieze de acest raport de care sunt ținuti și copiii (în sens larg) celui care lasă moștenirea.

În sfârșit, în afara dreptului de moștenire pe care îl are în concurs cu oricare clasă de moștenitori legali, căruia să îi spunem dreptul comun de moștenire al soțului în viață, acesta are, în anumite condiții expres prevăzute de lege, încă alte două drepturi: unul vremelnic de abitație (reglementat de art. 4) și altul special de moștenire asupra mobilelor și obiectelor aparținând gospodăriei casnice și darurilor de nuntă (izvorul său formal este art. 5 din Legea nr. 319/1944)³⁸.

Considerăm că anul 1944 a reprezentat un an de referință în evoluția drepturilor succesoriale ale soțului supraviețuitor, este bariera dintre injustiție și echitate și reprezintă recunoașterea poziției pe care soțul rămas în viață o ocupă pe planul afectiv al defunctului.

Mai trebuie subliniat și faptul că dreptul la moștenire al soțului supraviețuitor nu mai este substanțial diferit de dreptul la moștenire al celorlalți moștenitori legali, fiind un drept în plină proprietate, având un caracter reciproc și retransmisibil, ca orice drept de moștenire.

Așadar, soțul supraviețuitor se va bucura, ca o condiție firească a naturii dreptului său, de toate drepturile și obligațiile inerente calității sale de moștenitor³⁹.

³⁷ A se vedea D. Macovei, M.S. Striblea, *op. cit.*, p. 302.

³⁸ Pentru detalii în legătură cu acest drept special de moștenire legală, a se vedea H.A. Ungur (I), Fr. Deak (II), *În legătură cu dreptul de moștenire special al soțului supraviețuitor asupra mobilelor și obiectelor aparținând gospodăriei casnice*, în R.R.D. nr. 11/1988, p. 11-22.

³⁹ A se vedea Gh. Bică, D.L. Bică, *Aspecte privind evoluția dreptului la moștenire al soțului supraviețuitor*, în *In honorem Prof. univ. dr. Nicolae Popa*, Culegere de studii juridice, Edit. Sitech,

Noul Cod civil ocrotește și el drepturile succesoriale ale soțului supraviețuitor, reproducând unele dintre dispozițiile din Codul civil de la 1864 și ale Legii nr. 319/1944, dar și cu unele elemente specifice.

Noul Cod civil adoptat în anul 2009 cuprinde un capitol distinct în legătură cu drepturile succesoriale ale soțului supraviețuitor, și anume Secțiunea 1 (art. 970-974) din Capitolul III – „*Moștenitorii legali*”.

Ca atare, considerăm că reprezintă o trăsătură pozitivă a noului Cod civil faptul că reglementează, în cuprinsul său, mai întâi drepturile succesoriale ale soțului supraviețuitor și apoi drepturile celorlalți moștenitori legali.

S-a considerat, pe drept cuvânt, că această ordine a noii reglementari în materie civilă este justificată de faptul că soțul supraviețuitor vine la moștenire în concurs cu oricare dintre clasele de moștenitori, iar, în al doilea rând, dintre soțul supraviețuitor și ceilalți moștenitori ai defunctului, cota celui dintâi determinându-se cu prioritate⁴⁰.

Noul Cod civil, ca și cel de la 1864, reglementează condițiile cerute de lege soțului supraviețuitor pentru a putea moșteni pe defunct.

Capitolul VI este consacrat prezentării problemelor în *materia dreptului de moștenire al soțului în concurs cu clasele de moștenitori* și sunt examinate întinderea dreptului de moștenire al soțului supraviețuitor, caracterele juridice ale dreptului la moștenire al soțului supraviețuitor și controverse cu privire la drepturile de moștenire ale soțului supraviețuitor în această materie.

Capitolul VII este destinat prezentării pe larg a *dreptului special la moștenire al soțului supraviețuitor asupra mobilelor și obiectelor aparținând gospodăriei casnice, precum și asupra darurilor de nuntă*. Capitolul citat este consacrat analizei diferitelor poziții teoretice exprimate cu calitățile și neajunsurile lor doctoranda înclinând să aprobe soluția legii penale civile ca fiind nu numai cea mai eficientă dar și cea mai justificată teoretic.

Mai întâi, este de observat faptul că, în privința naturii juridice a acestui drept, doctrina și practica judecătorească s-au pronunțat în acord una cu cealaltă, dar, în timp, în moduri cu totul diferite. Este vorba de o situație rară, cel puțin pentru materia succesiunilor, în care același text de lege, prin aprecierea în mod diferit a naturii juridice a unei instituții, să producă efecte substanțiale deosebite inclusiv în planul aplicării dreptului.

Se mai poate exemplifica, în sensul celor arătate, doar prin trimitere la instituția dreptului statului asupra moștenirii vacante. În adevăr, o lungă perioadă s-a considerat că

Craiova, 2010, p. 95.

⁴⁰ A se vedea I. Genoiu, *op. cit.*, în Dreptul nr. 1/2011, p. 77 și urm.

moștenirea vacantă este culeasă în temeiul unui drept de desherență al statului, căci în calitatea sa de putere suverană acesta culege bunurile unei persoane care a murit fără posteritate. Apoi, s-a considerat – teorie împărtășită și în prezent, pe care o socotim corectă – că statul culege moștenirea vacantă ca succesor legal. Consecințele practice ce decurg din fiecare dintre aceste abordări teoretice sunt în mod substanțial diferite⁴¹.

Dreptul soțului supraviețuitor reglementat de art. 5 din Legea nr. 319/1944, de vreme ce poartă asupra unei mase de bunuri ce au aparținut lui *de cuius* și au făcut parte din patrimoniul acestuia, este fără îndoială că are caracter succesoral, este un drept de moștenire legală⁴².

În literatura de specialitate⁴³ a apărut teoria potrivit căreia soțul supraviețuitor culege aceste bunuri în virtutea unui legat cu titlu particular prezumat, legea prezumând că defunctul a vrut să îi lase soțului supraviețuitor acel folos patrimonial peste porțiunea succesorală legală. În situația în care s-ar accepta această opinie, ar trebui ca legatele, chiar prezumate, să fie supuse regulilor liberalităților testamentare:

a) în cazul în care ar veni în concurs cu moștenitorii rezervatari, acest legat ar trebui redus în limita cotității disponibile;

b) soțul supraviețuitor ar avea posibilitatea de a opta în mod diferit cu privire la acest legat și cu privire la dreptul obișnuit de moștenire. Or, acest lucru nu este posibil, întrucât o persoană nu poate accepta în parte o moștenire, iar în parte să renunțe la ea. Astfel, soțul supraviețuitor ori acceptă moștenirea și îi revin ambele categorii de drepturi, ori renunță la moștenire și nu îi mai revine nicio categorie de drepturi.

Cât despre *felul* succesiunii, s-a socotit o perioadă semnificativă că este vorba de un legat prezumat de lege⁴⁴ și, în consecință, „el rămâne supus regimului prevăzut (...) pentru liberalitățile testamentare”⁴⁵.

Ca argument pentru o asemenea calificare s-a adus, printre altele, faptul că rezerva soțului supraviețuitor este determinată, potrivit art. 2 din Legea nr. 319/1944, prin raportare la porțiunea din succesiune la care soțul în viață are dreptul, conform art. 1 din același act

⁴¹ Pentru amănunte privind dobândirea de către stat a moștenirii vacante, a se vedea, de exemplu, Fr. Deak, *Drepturile statului asupra moștenirii vacante*, în R.R.D. nr. 3/1986; *idem*, *op. cit.*, 2002, p. 140-148.

⁴² E. Safta-Romano, *op. cit.*, p. 119.

⁴³ M. Eliescu, *Transmisiunea...*, p. 91; E. Safta-Romano, *op. cit.*, vol. II, p. 75; Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 190/1983, în C.D. 1983, p. 28.

⁴⁴ Cu alte cuvinte, masa bunurilor gospodăriei casnice și a darurilor de nuntă, privită ca legat prezumat, nu putea fi decât o universalitate de fapt. Altfel spus, nu putea fi vorba decât de un legat cu titlu particular.

⁴⁵ A se vedea M. Eliescu, *Moștenirea...*, p. 140.

normativ, în concurs cu fiecare clasă succesorală (*acesta* fiind, așadar, dreptul lui de moștenire legală).

S-a arătat apoi că, potrivit textului art. 5 din legea în discuție, dreptul exclusiv al soțului supraviețuitor se acordă „în afară de partea sa succesorală”. Această parte constituind obiectul dreptului de moștenire legală, înseamnă că mobilele și obiectele aparținând gospodăriei casnice și darurile de nuntă formează obiect al unui preciput special, a cărui natură este de legat prezumat de lege⁴⁶.

Începând cu anul 1968, această calificare a dreptului reglementat de art. 5 din Legea nr. 319/1944 a fost părăsită și înlocuită cu aceea a unui *drept de moștenire legală, dar cu o destinație specială*⁴⁷.

Rolul hotărâtor în schimbarea de viziune l-a avut practica judecătorească. Într-o soluție ce și-a câștigat notorietatea⁴⁸, s-a precizat că în dreptul nostru se cunosc numai două feluri de moștenire – legală și testamentară –, nu și un al treilea fel al devoluțiunii succesoriale, cel al legatului prezumat. În consecință, dreptul de care ne ocupăm este afectat unui anumit scop avut în vedere de legiuitor, dar rămâne – după cum am precizat – tot unul de moștenire *ab intestat*.

Această nouă orientare a teoriei și practicii, în prezent de mult consolidată, este, socotim și noi, mult mai adecvată și compatibilă cu alte instituții ale dreptului de moștenire.

Ne vom referi în acest context doar la două aspecte. Mai întâi, precizăm că atenția noastră nu se îndreaptă asupra consecințelor juridice în parte diferite ce decurg din împărțirea uneia ori a celeilalte calificări a dreptului succesoral vizat: aceea de legat prezumat, respectiv de moștenire legală cu destinație specială. Aceste asemănări și mai ales deosebiri de regim juridic au fost analizate în amănunt de doctrină⁴⁹.

În actuala concepție, când este vorba doar de moștenire legală, chiar când soțul în viață are drept exclusiv asupra mobilelor și obiectelor aparținând gospodăriei casnice și darurilor de nuntă, se poate pune întrebarea dacă numai art. 5 determină excepția de la caracterul unitar al transmisiunii succesoriale sau și art. 1 din Legea nr. 319/1944.

Răspunsul este, în opinia noastră, în sensul că excepția apare doar în cazul ființării dreptului special de moștenire legală consfințit de art. 5. Dacă, dimpotrivă, acest drept nu este

⁴⁶ A se vedea M. Eliescu, *Moștenirea...*, p. 140.

⁴⁷ A se vedea St.D. Cârpenaru, *op. cit.*, 1971, p. 211.

⁴⁸ A se vedea Plenul Trib. Suprem, dec. de îndrum. nr. 12/1968, în R.R.D. nr. 2/1969, p. 131.

⁴⁹ A se vedea Fr. Deak, *op. cit.*, 2002, p. 131-134; I. Albu, *Considerații de lege lata și de lege ferenda privind calificarea testamentului*, în R.R.D. nr. 9/1975, p. 13-15; B. Pătrașcu, *op. cit.*, în S.D.R. nr. 3-4/2007, p. 309-324.

actual, de pildă, pentru că există descendenți ai defunctului în concurs cu soțul în viață, transmisiunea succesorală⁵⁰ va fi unitară, chiar dacă, pe lângă dispozițiile Codului civil, devoluțiunea succesorală se va face și potrivit art. 1 din Legea nr. 319/1944. Altfel, s-ar ajunge la consecința de neacceptat ca, ori de câte ori există soț moștenitor, transmisiunea succesorală să fie una neunitară. Iată de ce, prin drept comun succesoral – am arătat – trebuie înțelese atât prevederile în materie succesorală ale Codului civil, cât și cele ale Legii nr. 319/1944, mai puțin, desigur, acelea cuprinse în art. 5.

În capitolul VIII al tezei se analizează pe larg *dreptul de abitație al soțului supraviețuitor* referindu-se atât la codul civil în vigoare cât și la noul cod civil .

Soțul supraviețuitor are, din momentul deschiderii succesiunii⁵¹, în afara celorlalte drepturi succesoriale și indiferent cu cine vine în concurs⁵², un drept de abitație asupra casei în care a locuit⁵³, drept reglementat de art. 4 din Legea nr. 319/1944.

În art. 4 din Legea nr. 319/1944 se arată că „Soțul supraviețuitor care nu are o altă locuință proprie va avea până la executarea ieșirii din indiviziune și, în orice caz, cel puțin timp de un an de la încetarea din viață a soțului său, în afară de dreptul de moștenire potrivit dispozițiilor de mai sus, un drept de abitație asupra casei în care a locuit, dacă aceasta face parte din succesiune”.

Se știe că dreptul de abitație nu reprezintă o inovație a legiuitorului de la 1944, întrucât era consacrat și în art. 1279 C. civ.⁵⁴ (astăzi abrogat), reglementarea sa fiind însă cu totul diferită. La momentul adoptării Codului civil, legiuitorul a urmărit ca, cel puțin un an după moartea bărbatului, să i se asigure soției posibilitatea ducerii aceluiași trai ca în timpul căsătoriei. Mijlocul de realizare a acestei intenții îl reprezentau dispozițiile art. 1279 C. civ., prin care văduva dobânda trei drepturi distincte, și anume:

a) dreptul de opțiune între dobânzile sau fructele dotei sale și alimentele din succesiune,

b) dreptul de abitație timp de un an și

⁵⁰ A se vedea M. Eliescu, *op. cit.*, p. 52-53; Fr. Deak, *op. cit.*, p. 15-16.

⁵¹ A se vedea P.M. Cosmovici, *Drept civil. Drepturi reale. Obligații. Legislație*, Edit. All, București, 1994, p. 77; I. Dogaru (coord.), *op. cit.*, p. 156.

⁵² A se vedea L. Stănciulescu, *op. cit.*, 2008, p. 421.

⁵³ A se vedea L. Pop, *op. cit.*, 2006, p. 242; L. Stănciulescu, *op. cit.*, 1996, p. 87.

⁵⁴ Art. 1279 C. civ.: „Dacă căsătoria se desface prin moartea bărbatului, femeia are alegerea de a cere, pentru cursul anului de doliu, sau dobânzile ori fructele dotei sale sau alimente din succesiunea bărbatului său. În toate cazurile, abitațiune în cursul aceluși an și vesmintele de doliu trebuiesc a se procura femeii din succesiunea bărbatului său”, articol abrogat prin Decretul nr. 32/1954 pentru punerea în aplicare a Codului familiei și a Decretului privitor la persoanele fizice și juridice.

c) dreptul la veștmintele de doliu.

Datorită acestei reglementări speciale privind dreptul de abitație și veștmintele pentru anul de doliu, orice soție supraviețuitoare avea dreptul la locuință și îmbrăcăminte, fie că a optat pentru alimente, fie că a ales veniturile zestrei, ceea ce nu ar fi fost posibil în ultimul caz, dacă s-ar fi dat alimentelor sensul comun⁵⁵ și s-ar fi omis să se reglementeze aparte dreptul de abitație și dreptul la veștmintele de doliu.

Legea specială care consacră dreptul de abitație al soțului supraviețuitor a avut în vedere crearea unui regim de egalitate între soți, neurmărind, ca în cazul vechii legislații, crearea unor situații favorabile unuia dintre soți, în speță soției supraviețuitoare, și având în vedere faptul că amândoi soții trec prin aceleași momente atunci când se produce moartea unuia dintre ei, nefiind niciunul mai greu încercat decât celălalt, aceasta în situația în care familia s-a bazat pe relații de afecțiune reciprocă.

Un mare interes prezintă și capitolul următor referitor la *soțul supraviețuitor – moștenitor testamentar. Cotitatea disponibilă specială a soțului supraviețuitor.*

Când am evidențiat caracterele juridice ale drepturilor succesoriale ale soțului rămas în viață, am arătat și că, potrivit Legii nr. 319/1944, acest moștenitor legal a devenit unul rezervatar. Am arătat – fără a intra în multiplele fațete ale discuției – și că există numeroase dificultăți de conciliere a prevederilor incidente rezervei și cotității disponibile obișnuite (una dintre acestea fiind partea din succesiune asupra căreia se impută rezerva soțului supraviețuitor când el vine alături de alți erezi rezervatari).

La aceste dificultăți se adaugă altele care privesc aplicarea dispozițiilor art. 939 C. civ., text care reglementează cotitatea disponibilă specială a soțului supraviețuitor în concurs cu copiii dintr-o căsătorie anterioară a defunctului. Iată ce dispune acest text: „bărbatul sau femeia care, având copii dintr-un alt maritagi, vor trece în al doilea sau subsecvent maritagi, nu va putea dăruia soțului din urmă decât o parte egală cu partea legitimă a copilului ce a luat mai puțin și fără ca, nici într-un caz, donațiunea să treacă peste cuartul bunurilor”. Pe lângă formulare, se poate pune în mod justificat întrebarea dacă această instituție de protejire suplimentară a unor categorii de descendenți⁵⁶ are sau nu o temeinică justificare.

⁵⁵ Noțiunea de „alimente” are în art. 1279 un alt sens decât cel obișnuit, când prin alimente se înțelege tot ceea ce este necesar pentru întreținerea unei persoane. „Alimentele” despre care vorbește art. 1279 C. civ. nu cuprind locuința și veștmintele care sunt prevăzute în mod expres de lege.

⁵⁶ Noțiunea de copii folosită în text are un sens larg, însemnând nu numai descendenții de gradul I, ci și cei de grade subsecvente. A se vedea și art. 842 C. civ. În acest sens, Fr. Deak, *op. cit.*, 2002, p. 321-322; D. Chirică, *op. cit.*, 2003, p. 320.

Acesta este de altfel principalul aspect pe care îl vom aborda aici, căci, anticipând, răspunsul nostru este negativ și, așa fiind, socotim de prisos a evidenția amănuntele și particularitățile aplicării art. 939 C. civ. Aceasta, cu atât mai mult cu cât, în perspectiva noului Cod civil, diferențele dintre actuala reglementare și cea preconizată cât privește multe instituții de drept succesoral și nu numai (rezerva, contractul de donație, raportul donațiilor etc.) vor diminua substanțial importanța discuțiilor de amănunt asupra actualei configurații a cotațiilor disponibile speciale a soțului în viață⁵⁷.

Capitolul X se referă la *particularități ale dreptului de opțiune succesorală al soțului supraviețuitor*. În cadrul acestei secțiuni, vom face o analiză sistematică a principalelor aspecte ale opțiunii succesorale, în ambele ei accepțiuni: de drept subiectiv de opțiune (posibila conduită a succesibilului, prevăzută și ocrotită de lege, de a accepta, respectiv de a renunța la moștenire) și de act juridic de opțiune (manifestarea de voință a succesibilului prin care se exercită dreptul subiectiv amintit), în sensul însușirii titlului de moștenitor sau, dimpotrivă, în sensul repudierii acestei calități.

Spunem o expunere sistematică, pentru că, în diferite circumstanțe ale expunerii noastre de până aici, am mai făcut referire la un aspect ori la altul al opțiunii succesorale. În acest context, vom sublinia acele particularități pe care dreptul subiectiv sau actul juridic al opțiunii le are în materia moștenirii legale (când titulari sunt succesorii *ab intestat*).

În sfârșit, precizăm că instituția opțiunii succesorale este analizată în doctrină, în mod tradițional, dar și adecvat, prin gruparea aspectelor sale în două mari seturi de probleme: aspectele generale ale opțiunii (cele care sunt comune indiferent care ar fi sensul opțiunii – acceptare sau renunțare la moștenire) și laturile opțiunii, în care sunt înfățișate în concret varietățile de opțiune⁵⁸ (formele de acceptare, condițiile și efectele renunțării).

În analiza noastră vom insista mai ales asupra aspectelor generale ale opțiunii succesorale, căci în acest domeniu s-au pus cele mai multe probleme controversate și pentru că este vorba, în ultimă analiză, despre o „parte generală a opțiunii succesorale”. Dar chiar acest domeniu nu va fi abordat exhaustiv. De pildă, nu ne vom opri asupra capacității

⁵⁷ În noul Cod civil, cotația disponibilă specială a soțului supraviețuitor este prevăzută în art. 1090: „Liberalitățile neraportabile făcute soțului supraviețuitor, care vine la moștenire în concurs cu alți descendenți decât cei comuni lor, nu pot depăși un sfert din moștenire și nici partea descendentului care a primit cel mai puțin. Dacă defunctul nu a dispus prin liberalități de diferența dintre cotația disponibilă stabilită potrivit art. 1089 și cotația disponibilă specială, atunci această diferență revine descendenților. Dispozițiile alin. 1 și 2 se aplică în mod corespunzător atunci când descendentul menționat la alin. (1) a fost dezmoștenit direct, iar de această dezmoștenire ar beneficia soțul supraviețuitor”.

⁵⁸ A se vedea B. Pătrașcu, *Despre natura juridică a acceptării pure și simple forțate*, în S.D.R. nr. 1-2/2008, p. 212-225.

succesibilului îndreptățit a exercita actul de opțiune și nici asupra viciilor voinței în cazul actului juridic de opțiune, căci nu sunt elemente deosebite de discuție față de abordările dreptului comun. În schimb, vom stăruii, de pildă, în analiza termenului de acceptare ori de renunțare la succesiune (natură juridică, momentul de la care începe să curgă etc.). Din „partea specială” nu vom omite acele particularități ale acceptării sau renunțării la succesiune care credem că merită, de asemenea, a fi reținute. În prezentarea noastră ne vom sprijini pe soluții mai vechi ori mai noi ale instanțelor, practica judecătorească având o contribuție semnificativă la înțelegerea sensului unor dispoziții legale și a fizionomiei unor instituții din materia succesiunilor, în general, și cu privire la opțiunea succesorală, în particular.

Un mare interes prezintă de asemenea, și capitolul următor consacrat analizei *practicii judiciare* în aplicarea dispozițiilor privind drepturile succesoriale ale soțului supraviețuitor. Autorea sistematizează judicios materia abordată referindu-se la practica judiciară privind drepturile succesoriale ale soțului supraviețuitor. În acest cadru autorea relevă și controversele precum și problemele de aplicare a legii ivite în practica judiciară, exprimându-și propriile sale păreri asupra modului de soluționare a acestor chestiuni în spețele citate în lucrare.

Ultimul capitol este consacrat *drepturile succesoriale ale soțului supraviețuitor în dispozițiile noului Cod civil, concluzii și propuneri de lege ferenda* autorea exprimând idei și propuneri valoroase de natură să contribuie la perfecționarea legislației civile în materie.